

DOI <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2025-9-171-192>

УДК 069.01:37(092)(477):37.013

Олександр Міхно,
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
відділу педагогічного джерелознавства та біографістики
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В.О. Сухомлинського, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-5271-9530
ResearcherID: AEA-1026-2022
e-mail: amihno@ukr.net

МУЗЕЙНА СПРАВА В УКРАЇНІ: ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ, ПЕРСОНАЛІЇ, ОСВІТНІЙ ВИМІР

*(за матеріалами енциклопедичного біографічного словника «Педагоги України
(друга половина XIX – початок XXI ст.)»)*

Анотація. У статті досліджено внесок педагогів у становлення та розвиток музейної справи в Україні з акцентом на інституційні трансформації музеїв, їхню освітню функцію та роль педагогічних діячів у формуванні музейного простору. На основі матеріалів енциклопедичного біографічного словника «Педагоги України (друга половина XIX – початок XXI ст.)» та інших джерел реконструйовано діяльність понад 20 освітян, які стали ініціаторами створення музейних установ, розроблення музейно-педагогічних практик та інтеграції музеїв у навчальний процес. Висвітлено взаємозв'язок між педагогічними ініціативами, процесом інституціоналізації музеїв та їх еволюцією від сховищ артефактів до центрів освітньої комунікації. Особливу увагу приділено персоналіям Павла Тутковського, Олександра Янати, Миколи Сумцова та ін., які заклали методологічні основи музейної діяльності та взаємодії музеїв з освітніми закладами. Досліджено роль Бориса та Марії Грінченків у систематизації музейних фондів і каталогізації колекцій, що стало важливим етапом у професіоналізації музейної справи. Окремо розглянуто феномен шкільних музеїв, що з'явилися в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття та стали дієвими засобами активного навчання, розвитку дослідницьких навичок, а з відновленням незалежності України у 1991 р. – формування національної ідентичності учнів. Проаналізовано роль шкільних музеїв у навчальному процесі, зокрема завдяки діяльності Михайла Биковця, Павла Сапухіна, Василя Каюкова та ін., які розробили методики краєзнавчої роботи, інтеграції музейних експонатів у навчальні програми та взаємодії музеїв з місцевими громадами. Продемонстровано, що ідеї Софії Русової, Івана Филипчика, Панаса Луньова та ін. стали підґрунтям сучасної музейної

педагогіки. Методологія дослідження, заснована на біографічному підході, дала змогу систематизувати інформацію про українських педагогів-музейників, дослідити їхні музейно-педагогічні ідеї та оцінити їхній внесок у розвиток музейної справи. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному розляді зв'язку між поступом освіти та музейної справи, що дало можливість вперше оцінити роль педагогічних персоналій у створенні музейної інфраструктури України. Практична цінність дослідження передбачає його використання для вдосконалення музейно-освітніх програм, розроблення методичних рекомендацій щодо діяльності музеїв у закладах освіти, а також формування державних стратегій інтеграції музеїв в освітній процес. У висновках підкреслено, що музейна справа в Україні, ґрунтуючись на досвіді педагогів минулого, є не лише засобом збереження історичної пам'яті, а й потужним освітнім ресурсом, що сприяє вирішенню актуальних викликів сучасності: консолідації українського суспільства в умовах протистояння російській агресії, цифровізації та конкуренції з новітніми формами інформаційного контенту.

Ключові слова: музейна справа, інституціоналізація, музейна педагогіка, шкільний музей, педагогічна персоналія, історія освіти, біографічний словник.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Музеї відіграють провідну роль у збереженні та популяризації культурної спадщини, формуванні історичної пам'яті, національної ідентичності й розвитку освіти: вони не лише акумулюють і зберігають артефакти, а й забезпечують їхню наукову інтерпретацію, створюючи простір для пізнання, рефлексії та громадянської освіти. В Україні музейна справа має глибокі історичні традиції, що сягають другої половини XIX століття, коли розпочалося активне створення музейних установ. Інституціоналізація музеїв супроводжувалася розробленням концепцій музейної діяльності та зростанням ролі музейної педагогіки. У XX-XXI століттях під впливом соціокультурних змін функції музеїв зазнали трансформації: від традиційних сховищ артефактів вони еволюціонували до багатофункціональних центрів освітньої комунікації. Сучасні музеї не лише демонструють експонати, а й активно залучають аудиторію через інтерактивні освітні програми, науково-популярні проекти та співпрацю із закладами освіти.

Важливу роль у становленні музейної справи в Україні відіграли педагоги, науковці та культурно-освітні діячі, які, спираючись на європейський досвід та національні традиції, сприяли розширенню функціонального поля

музеїв як освітніх і науково-дослідних інституцій. Їхні ініціативи були спрямовані не лише на формування концепцій інтеграції музеїв у навчальний процес, а й на створення інституційних механізмів, що забезпечили їхню стійку взаємодію з системою освіти. Проте внесок педагогів у розбудову музейної справи в Україні ще недостатньо систематизований у сучасних наукових студіях.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу процесів інституціоналізації музейної справи в Україні через призму діяльності педагогічних персоналій, які сприяли розвитку музейництва. Особливу цінність у цьому контексті має енциклопедичний біографічний словник «Педагоги України (друга половина XIX – початок XXI ст.)» (Березівська, 2023, 2025; Міхно, 2024), що містить інформацію про життєписи освітян, які активно розвивали музейну справу та сприяли збереженню й популяризації історико-культурної спадщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження музейної справи в Україні охоплюють широкий спектр питань, зокрема інституційні трансформації, розвиток музейної педагогіки та впровадження новітніх технологій у музейну діяльність. Українські вчені значну увагу приділяють аналізу історичних процесів становлення музеїв як науково-освітніх інституцій, їхньої ролі у формуванні історичної пам'яті та національної ідентичності. Так, С. Терський і О. Савченко (2020) висвітлюють історичний аспект збереження історико-культурної спадщини України, аналізують перспективи розвитку музейної справи та її значення. Н. Філіпчук (2020) досліджує розвиток просвітницької діяльності музеїв України з кінця XIX до початку XXI століття, їхню співпрацю з освітніми закладами та роль музейної педагогіки у формуванні суспільних цінностей. О. Караманов (2020) аналізує теоретичні та практичні аспекти музейної педагогіки, пропонуючи моделі взаємодії музеїв із закладами освіти. В колективній монографії за редакцією С. Довгого (2020) комплексно розглянуто проблеми музейної педагогіки та її роль у науковій освіті з акцентом на міждисциплінарних зв'язках. Р. Маньковська (2016)

досліджує еволюцію музейної справи в Україні, аналізуючи її теоретичні засади, практичні аспекти та антропологічні підходи. У міжнародній науковій спільноті питання інституціоналізації музейної справи, ролі окремих персоналій та освітнього виміру музеїв досліджують з різних перспектив: зарубіжні вчені зосереджуються на інтеграції музеїв у систему освіти, розвитку педагогічних підходів у музейній діяльності та впровадженні інновацій у музейну педагогіку. Наприклад, Н. Проттас аналізує еволюцію освітніх практик у музеях (Prottas, 2019). Е. Дж. Хюбнер досліджує використання соціальних медіа як інструменту залучення аудиторії (Huebner, 2023). Л. Філліпс розглядає підходи до деколонізації музейних практик (Phillips, 2022), тоді як А. Оквурані та Ч. Караденіз вивчають вплив педагогів на розроблення музейних програм (Okvuran & Karadeniz, 2021). Однак, попри наявність ґрунтовних сучасних досліджень музейної справи, залишається недостатньо вивченою роль педагогів у становленні музеїв в Україні. Бракує комплексних студій, які б систематизували внесок освітян у розбудову музейної справи та їхній вплив на розвиток музейної педагогіки. Відтак, подальші міждисциплінарні дослідження, що поєднують історико-культурний та біографічний аналіз, є необхідними для глибшого розуміння процесів інституціоналізації музеїв в Україні.

Мета статті: дослідити процес інституціоналізації музейної справи в Україні крізь призму діяльності освітян, представлених в енциклопедичному біографічному словнику «Педагоги України (друга половина XIX – початок XXI ст.)», а також проаналізувати освітній вимір музейної діяльності, визначивши роль окремих персоналій у розвитку музейної педагогіки та впровадженні інноваційних підходів до використання музеїв у навчальному процесі. Реалізація зазначеної мети передбачає виконання таких дослідницьких завдань: систематизувати інформацію про педагогів-музейників України на основі матеріалів енциклопедичного біографічного словника «Педагоги України (друга половина XIX – початок XXI ст.)», реконструювати діяльність

освітян, які ініціювали створення музейних установ, розробляли музейно-педагогічні практики та інтегрували музеї в навчальний процес, визначити взаємозв'язок між педагогічними ініціативами, інституціоналізацією музеїв та їх еволюцією від сховищ експонатів до центрів освітньої комунікації, проаналізувати роль шкільних музеїв як засобів активного навчання, розвитку дослідницьких навичок, формування національної ідентичності та патріотизму учнів, оцінити вплив ідей українських освітян на розвиток музейної педагогіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес інституціоналізації музейної справи неможливий без активної участі конкретних особистостей, які формували концепції музейної діяльності, впливали на її інтеграцію в освітній простір, ініціювали створення музеїв та розробляли музейно-педагогічні методики. Вагомий внесок у ці процеси зробили українські педагоги, науковці та культурно-освітні діячі. Енциклопедичний біографічний словник «Педагоги України (друга половина XIX – початок XXI ст.)» містить інформацію про понад 20 педагогів, які своєю діяльністю вплинули на розвиток музейної справи в Україні (Міхно, 2025). Стисло опишемо їхній внесок у процес інституціоналізації музейної справи в Україні, спираючись передусім на матеріали зазначеного словника, а також на інші джерела.

Серед визначних постатей, які зробили внесок у становлення музейної справи, особливе місце займають Борис Грінченко (1863–1910) та Марія Грінченко (1863–1928). Їхня діяльність у сфері музейництва, зокрема впорядкування та каталогізація фондів Музею української старовини В. Тарновського в Чернігові у 1890-х рр., стала важливим етапом на шляху професіоналізації музейної діяльності в Україні. Подружжя не лише працювало над систематизацією гравюр, документів і бібліотеки музею, а й створило «Каталог музею українських старожитностей В. В. Тарновського» (1900), що стало важливим кроком у науковому опрацюванні та збереженні музейних колекцій (Лашко, 2015, с. 48). На нашу думку, внесок Грінченків у збереження культурної спадщини підтверджує тісний взаємозв'язок між педагогічною та музейною діяльністю, що є важливим аспектом процесу інституціоналізації

музейної справи в Україні.

Одним із перших фахівців, який заклав основи інституційної організації музеїв, був Павло Тутковський (1858–1930) – засновник і керівник Центрального Волинського музею (1910–1912), а згодом фундатор Геологічного музею в Києві (1924). Діяльність ученого була спрямована на систематизацію музейної справи у сфері природничих наук: він формував колекції, розробляв методику експонування геологічних зразків, впроваджував наукові підходи до організації музейних фондів, заклав методологічні основи для розвитку освітньої функції природничих музеїв. Діяльність музеїв у сфері природничих наук інституціоналізував і Олександр Яната (1888–1938). Очолюючи Музей Українського наукового товариства (1917–1921), він сприяв створенню Бюро наочного приладдя для навчання, що стало важливим кроком у систематизації експозиційного матеріалу та використанні музеїв у освітній діяльності, розглядаючи їх як науково-освітні центри популяризації природничих знань і екологічного виховання. Олександр Музиченко (1875–1940?) – перший директор Педагогічного музею в Києві (1912–1914) – визначив напрям роботи закладу як науково-методичного педагогічного центру, що сприяло інтеграції музею у систему професійного розвитку педагогів. Вагомий внесок у розбудову музейної інфраструктури зробив Петро Курінний (1894–1972) – фундатор і перший завідувач Історичного музею Уманщини, який був створений при гімназії (1917), згодом – очільник Музею культур і побуту у Києві (1924), пізніше – Державного історико-культурного заповідника «Всеукраїнський музейний городок» (1926–1932). Важливу роль у розвитку національного музейництва відіграв Дмитро Яворницький (1855–1940), який у 1902–1933 рр. очолював Катеринославський обласний музей і не лише значно збагатив фондову колекцію, а й перетворив музей на провідний культурний і науковий центр усієї України. Микола Сумцов (1854–1922), як фундатор Харківського історичного музею (1920), сприяв формуванню музейної інституції шляхом збирання колекцій, розроблення експозиційного дизайну та

створення музейного етикетажу. Організовані ним лекції та етнографічні курси стали важливими кроками у становленні стандартів музейної діяльності. Павло Молоков-Журський (1894–1937) був організатором Кременчуцького округового краєзнавчого музею, створеного при педагогічному технікумі у 1927 р. Його ініціатива щодо відкриття та організації роботи музейного закладу сприяла інституціоналізації музейної справи на регіональному рівні, як і діяльність Матвія Довгополюка (1893–1944), який був співзасновником Охтирського краєзнавчого музею (1921), Івана Филипчака (1871–1945), фундатора музею «Бойківщина» (1927), та Петра Франка (1890–1941), організатора і першого директора Музею Івана Франка у Львові (1940). У другій половині ХХ ст. тенденція інституціоналізації музейної справи педагогами продовжилася. Так, у 1955 р. Панас Луньов (1919–2004), заснував Пархомівський історико-художній музей. У 1992 р. Костянтин Тищенко (1941–2023) створив у Київському університеті імені Т. Шевченка перший у світі Лінгвістичний навчальний музей (1992), у якому поєднано наукову, освітню та просвітницьку функції. В 1994 р. Надія Світлична (1936–2006) ініціювала створення Музею шістдесятництва в Києві, основою фондової колекції якого став її архів (Міхно, 2025, с. 85–88).

Розвиток музейної справи в Україні був тісно пов'язаний з поступом освіти, що знайшло відображення не лише у створенні природничих, історичних, краєзнавчих, педагогічних музеїв, а й у становленні шкільних музеїв як окремого феномена. Шкільні музеї стали наочним утіленням традиції використання музейних колекцій у навчальному процесі, сприяючи формуванню дослідницьких навичок учнів, розвитку історичної пам'яті та збереженню культурної спадщини. Інституціоналізація шкільних музеїв відбувалася у тісному зв'язку з педагогічними ініціативами, що визначило їхню роль не лише як зібрань експонатів, а й як центрів освітньої та виховної роботи. Нагадаємо, що в Україні музеї у закладах освіти почали з'являтися у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Зумовлений цей процес був, зокрема, активним впровадженням Міністерством народної освіти наочних методів навчання (Міхно, 2019, с. 29). У 1920-1930-х рр. починають активно

використовувати краєзнавчий принцип у викладанні навчальних дисциплін та активні методи навчання, що прискорило створення шкільних музеїв, відтак їх кількість почала стрімко зростати. Піонером шкільного музейництва в Україні у 1920-х рр. був Михайло Биковець (1894–1937), який активно пропагував створення шкільних музеїв як інтегрованої частини навчання (Биковець, 1923). В 1920-х рр. Павло Сапухін (1893–1970) заснував один із перших в Україні шкільних краєзнавчих музеїв та розробив алгоритм роботи педагога-музейника і форми інтеграції музею в навчальний процес. У цей же період Надія Шульгина-Іщук (1888–1979) у Рівненській українській приватній гімназії створила математичний музей на основі виготовлених учнями геодезичних приладів, моделей геометричних фігур і діаграм. Згаданий Пархомівський історико-художній музей був заснований П. Луньовим як шкільний, оскільки його першу експозицію було відкрито у 1953 р. у двох кімнатах Пархомівської середньої школи на Харківщині. Євгенія Кучеренко (1922–2020) була одна з ініціаторів створення музею Марійки Підгірянки у школі №74 м. Львова, який був відкритий у 1998 р. (Міхно, 2025, с. 85–88). Василь Каюков (1945–2001), як директор Кіровоградської школи №21 у 1990–2001 рр., створив у закладі музейний комплекс з численними тематичними експозиціями, які стали засобом формування національної свідомості, історичної пам'яті та патріотизму учнів (Гайда та ін., 2025).

Як бачимо, розвиток музейної справи в Україні був тісно пов'язаний із діяльністю педагогів. Від початку ХХ ст. музеї виконували не лише науково-дослідну, а й освітню функцію, що відповідало загальним тенденціям модернізації освіти. У міжвоєнний період посилилася систематизація музейних фондів, що свідчило про зростання наукового підходу до експонування та збереження культурної спадщини. Тоді ж масово створювали шкільні музеї, які стали важливим елементом освітнього простору. Друга половина ХХ ст. ознаменувалася розширенням музейної мережі, зокрема й у закладах освіти. Відновлення незалежності України у 1991 р. зумовило трансформацію музеїв у

важливі центри національної пам'яті та громадянської освіти, що стало наслідком змін у культурній політиці держави.

Таким чином, внесок педагогів у становлення та розвиток музейної справи в Україні є беззаперечним: вони не лише ініціювали створення музеїв, формували їхній інституційний статус, а й активно сприяли інтеграції музейного простору в систему освіти. Освітній потенціал музеїв поступово набував системного характеру, що виявлялося у використанні експозицій як навчальних ресурсів, розробленні методик музейної педагогіки та створенні шкільних музеїв як окремого культурно-освітнього феномену.

Розглянемо детальніше освітній вимір музейної діяльності, реалізований через ініціативи педагогів. Особливий інтерес викликають персоналії, які не лише сприяли інституціоналізації музеїв, а й впроваджували музейно-педагогічні практики, розробляли методики використання музеїв у навчальному процесі та інтегрували музейний простір у систему освіти. Так, Софія Русова (1856-1940) у праці «Позашкільна освіта. Засоби її переведення» (1917) наголошувала, що музеї мають бути не лише місцями для огляду експонатів, а й активними центрами популяризації науки та культури серед населення. Особливо важливими, на її думку, є педагогічні музеї, що використовують наочні матеріали та інструменти для навчання, сприяючи розвитку критичного мислення та наукового світогляду у школярів і дорослих. Педагогиня визначала три основні типи музеїв: науково-мистецький, музей рідного краю та педагогічний мандрівний музей (Русова, 1917, с. 70). Останній, за її концепцією, має розсилати зразки матеріалів по школах для кращого засвоєння навчального матеріалу. Музеї рідного краю, зокрема, повинні зберігати природні й історичні цінності певної місцевості, допомагаючи формувати в місцевих мешканців глибоке розуміння рідної культури та природи. Педагогічна роль музеїв, на думку С. Русової, полягає у створенні освітніх програм, які містять систематичні огляди та пояснення експонатів, що сприяє глибшому розумінню матеріалу учнями та викликає у них інтерес до науки й історії. Вчена також наголошувала на необхідності постійного поповнення

музейних колекцій та організації виставок для поширення знань серед населення. Важливим інструментом педагогічного впливу С. Русова вважала екскурсії, які мають стати частиною навчального процесу, адже вони дають змогу учням безпосередньо взаємодіяти з історичними та культурними пам'ятками, а також з науковими та природними об'єктами. На її думку, екскурсії мають бути не просто відвідуванням музеїв чи пам'яток, а й містити продуману педагогічну програму, яка допомагає учням глибше зрозуміти та осмислити матеріал, що вивчається. Важливою є також робота з учителями, які мають ретельно підготувати учнів до екскурсії, визначити основні акценти та питання для обговорення. С. Русова підкреслювала, що екскурсії є не лише пізнавальними, а й виховними заходами, що сприяють формуванню національної свідомості, розширенню світогляду та розвитку естетичних і моральних якостей учнів (Русова, 1917, с. 72–74).

М. Биковець активно пропагував ідею використання музеїв як потужного інструменту освіти та виховання, наполягав, що шкільні музеї мають бути невід'ємною частиною навчального процесу, сприяти глибшому засвоєнню знань, формувати в учнів почуття відповідальності за культурну спадщину та розвивати їхні дослідницькі навички. В статті «Екскурсії та музеї в трудовій школі» (1923) він порушив питання створення музею в школі, розглядаючи лабораторні заняття після екскурсій на природу як майстерню майбутнього шкільного музею. Педагог подав кілька практичних порад для створення колекцій такого музею, а також цікаві рекомендації щодо підготовки й проведення екскурсій: «Необхідно керовникові в кожную екскурсію вносити веселий елемент, співи, гри, танці, і таке інше. Особливо гарно впливає гімнастика, яка дає вихід запасу енергії й застерігає розвиток пустувань і бешкетів дитячих. Кількість екскурсантів не повинна бути більше 25–30 душ на одного керовника при 2-3 помічниках. Ці останні підбираються із старших учнів» (Биковець, 1923, с. 29). Можна стверджувати, що М. Биковець висвітлює концепції та практики, які сьогодні можна віднести до сфери музейної

педагогіки. Тоді термін «музейна педагогіка» не вживали, проте зміст статті свідчить, що автор фактично описує ті методи та підходи, які нині є основними складниками музейної педагогіки, а саме: важливість використання музеїв у навчальному процесі, інтеграцію музейних матеріалів у шкільну програму, розвиток шкільних музеїв та участь учнів у музейній діяльності. Всі ці ідеї є класичними прикладами того, що в сучасному розумінні відноситься до музейної педагогіки – галузі, яка займається питаннями використання музейних ресурсів для освіти і виховання.

Важливим теоретико-методичним дослідженням, присвяченим інтеграції музею в освітній процес, є стаття П. Сапухіна «Музейна робота в школі» (1929). Автор акцентує на ролі шкільного музею як інструменту активного навчання, який поєднує краєзнавчий зміст, комплексність та практичну діяльність учнів. Педагог стверджує, що музей має відображати місцеву історію, природу та суспільне життя, формуючи в учнів зв'язок із рідним краєм. Він пропонує структуру музею з трьох відділів: «Природа», «Праця», «Суспільство» (Сапухін, 1929, с. 73–75), що відповідає комплексному методу навчання, який практикували в українській школі 1920-х рр. П. Сапухін наполягає, що музей не повинен бути статичним сховищем експонатів. Навпаки, він має постійно оновлюватися завдяки дослідницькій роботі учнів, які збирають нові матеріали, аналізують їх і доповнюють експозиції. Автор детально описує організаційні аспекти створення шкільного музею: від вибору приміщення до створення експонатів з підручних матеріалів. Педагог пропонує такі форми інтеграції музею в навчальний процес: «1) провадження окремих занять з дітьми в самому музеї побіля певних його експонатів; 2) демонстрування окремих експонатів музею під час занять у класі; 3) самостійна лабораторна й дослідна робота учнів по певних завданнях над різними експонатами музею; колекціями, гербаріями, документовими й архівними матеріалами, всілякими іншими речами, що їх в музеї зібрано» (Сапухін, 1929, с. 78). Крім того, шкільний музей, на думку автора, має бути сполучною ланкою між школою та громадою, заохочуючи учнів до взаємодії з місцевим населенням (збір свідчень,

етнографічних матеріалів) та стаючи майданчиком для просвітницьких заходів: лекцій, виставок, краєзнавчих вечірок (Там само). Зазначимо, що запропоновані автором принципи діяльності шкільного музею – краєзнавча спрямованість, динамічність, зв'язок з громадою – лягли в основу сучасної музейної педагогіки. На нашу думку, П. Сапухін фактично передбачив розвиток музейної педагогіки як окремої галузі, де музей стає не просто допоміжним засобом, а потужним інструментом формування критичного мислення, громадянської свідомості та творчого потенціалу учнів.

Значний внесок у розвиток музейно-педагогічних практик зробив Іван Филипчак. У статті «Про музейництво та про наші музеї» він підкреслював, що музей має не лише зберігати артефакти, а й бути інструментом виховання: «Щоб старовинні й дорогоцінні речі зберегти від неминучого загибуну, всі культурні народи будують окремі музеї» (Филипчак, 1935, с. 168). Під його керівництвом музей «Бойківщина» у м. Самбір перетворився на потужний культурно-освітній осередок. Завдяки активній роботі зі збирання експонатів (від археологічних знахідок до етнографічних артефактів і стародруків) фонди музею до 1935 р. нараховували понад 30 тисяч одиниць зберігання. Ця колекція стала основою для розроблення екскурсій, лекцій та тематичних заходів, спрямованих на вивчення історії та традицій краю. І. Филипчак впроваджував у роботу музею принципи доступності та систематичності: розробив експозиції, які відображали етапи розвитку регіону, а також створив бібліотеку з науковою літературою. Його музейно-педагогічний підхід містив три взаємопов'язані складники: участь відвідувачів у створенні експозицій, поєднання історії, мистецтва та природничих наук, акцент на героїзмі та культурних досягненнях українців (Савчин, 2012, с. 134-138).

Петро Франко став очільником Музею Івана Франка у Львові в 1940 році, і за короткий період свого керівництва (до травня 1941 року) зумів перетворити заклад на центр тогочасного франкознавства. Його діяльність на цій посаді відзначалася новаторським підходом до музейної справи, що виходив за межі

традиційного зберігання артефактів і документів. На противагу уявленню про музей як про «тихе місце консервації пам'яті» (Тихолоз, 2021, с. 218), П. Франко бачив у ньому живий культурний простір, який мав стати центром активного вивчення та популяризації творчої спадщини Івана Франка. За словами дослідниці Н. Тихолоз (2021), П. Франко прагнув створити музей, який би не лише зберігав пам'ять про Івана Франка, але й став місцем для дискусій, досліджень та гуртування молодих креативних людей. Ця концепція відображала прогресивний підхід до музейної справи, який акцентував увагу на соціальній та освітній функції музею. Музей мав стати не просто архівом, а місцем, де «живий» Іван Франко міг би надихати нові покоління через свої ідеї, твори та громадянську позицію. У своєму виступі на офіційному відкритті музею 10 жовтня 1940 року П. Франко чітко окреслив головні завдання закладу. Серед них особливу увагу він приділив популяризації життєтворчості Івана Франка, підкресливши, що музей має бути доступним простором для широкої аудиторії, зокрема для школярів та студентів: «Найважливіша ділянка праці Музею – це популяризація праці великого Каменяря. Виготовлені лекції, що мають бути зачитані по школах та заводах. Намічено план екскурсій, що мають відвідати Музей. Ми знаємо, що нашим обов'язком є допомога школі у вихованні молодого покоління» (Тихолоз, 2021, с. 217). На нашу думку, діяльність П. Франка, спрямована на перетворення Музею Івана Франка у Львові в інтерактивний освітній простір для популяризації спадщини І. Франка через лекції, екскурсії та дискусії, є яскравим прикладом реалізації принципів музейної педагогіки, яка акцентує на активному залученні відвідувачів, соціальній взаємодії та використанні культурної спадщини для навчання та виховання.

У другій половині ХХ ст. вагомий внесок у розвиток музейної педагогіки зробив Панас Луньов, чия педагогічна концепція базувалася на активному залученні учнів до музейної роботи, формуванні у них здатності до естетичного сприйняття мистецтва та розвитку історичної пам'яті через безпосередній контакт із культурними цінностями. Він застосовував інноваційні методи

навчання: інтерактивні екскурсії, дискусії, практичні заняття з аналізу художніх творів. Заснований педагогом Пархомівський історико-художній музей став не лише освітнім осередком, а й платформою для комунікації між учнями, педагогами, митцями, реставраторами, культурологами та музейниками (Павлова, 2016). Унікальна методика позашкільної освіти П. Луньова містила комплексне вивчення мистецтва, історії, літератури та музики, інтегроване в систему музейної роботи. Його діяльність є унікальним прикладом інтеграції музейної педагогіки в систему шкільної освіти, що випереджало свій час.

На думку В. Сухомлинського, музей у школі є своєрідним виховним центром, який поєднує історичну пам'ять, етичні ідеали та педагогічний досвід у єдину систему виховання. Педагог розглядав музей як простір, де матеріалізуються смислові маркери шкільної спільноти:

«У шкільному музеї по крихтах збирають усе, що шкільний колектив розуміє переживає як честь, гідність школи, що об'єднує всіх нас в єдину сім'ю. Тут і окремі предмети, що втілюють майстерність праці вихованців (діючі моделі, прилади, малюнки тощо), і портрети вихованців, які здійснили подвиги на славу Батьківщини, портрети вчителів, які пішли на пенсію, їх звернення до учнівського колективу, записані на плівку. Тут же зберігаються літописи добрих справ класних колективів, кращі твори з літератури, зошити учнів, які закінчили школу багато років тому. У шкільному музеї зберігаються також вирізки з газет – дописи, в яких хтось із жителів села згадує добрим словом про школу, про окремих учнів чи вчителів» (Сухомлинський, 1976–1977, с. 99-100).

Ці слова відображають глибокий педагогічний зміст шкільного музею як важливого засобу виховання. Через предмети, документи й особисті історії музей залучає учнів до діалогу з минулим, допомагає усвідомити роль школи в

житті громади та виховує повагу до її традицій. Це простір, де знання набувають емоційного забарвлення, а виховання спирається на реальні приклади, що робить освітній процес глибшим і змістовнішим.

Юрій Омельченко (1937–2017) у праці «Шкільні музеї» (1981) ґрунтовно дослідив особливості діяльності шкільних музеїв у 1960–1970-х рр., висвітлив правові аспекти їх створення та методика роботи. Спираючись на ідеї В. Сухомлинського, він обґрунтував необхідність залучення шкільних музеїв у освітній процес (Омельченко, 1981, с. 102, 106, 112). Дослідник наголошував, що шкільний музей не лише зберігає історичні та культурні пам'ятки, а й активно впливає на освітнє середовище, сприяючи формуванню світогляду учнів. Він розглядав музей як простір міждисциплінарного навчання, що дає змогу поєднувати історію, літературу, природничі науки та мистецтво в єдиній освітній системі. Особливу увагу Ю. Омельченко приділив естетичному вихованню школярів, стверджуючи, що залучення учнів до музейної діяльності сприяє розвитку їхнього художнього смаку, творчих здібностей та шанобливого ставлення до культурної спадщини. Крім того, він акцентував на важливості активної участі учнів у створенні музейних експозицій, збиранні матеріалів для музею, організації виставок та проведенні екскурсій. Такий підхід не лише розвиває дослідницькі навички школярів, а й сприяє усвідомленню ними значення історичної пам'яті та відповідальності за її збереження (Омельченко, 1981).

З відновленням незалежності України у 1991 р. шкільні музеї набувають нового змістового наповнення, трансформуючись із традиційних виховних осередків на центри національно-патріотичного виховання. Вони стають важливими інституціями збереження та популяризації історичної пам'яті, формування громадянської свідомості та утвердження національної ідентичності учнів. Так, В. Каюков в авторській концепції української національної школи, побудованої на засадах козацько-лицарського виховання, розглядав шкільний музей як дієвий засіб формування історичної пам'яті, національної свідомості та патріотизму. З урахуванням такого розуміння ролі

музею педагог створив у Кіровоградській школі №21 комплексний музейний простір, що охоплював різні аспекти української історії, культури та освіти: музеї Тараса Шевченка та Миколи Смоленчука, які знайомили учнів з життєвим і творчим шляхом видатних діячів української літератури, а також музей історії навчального закладу, що підтримував традицію збереження пам'яті про шкільну спільноту. Окрему увагу було приділено етнографічному й краєзнавчому компонентам музейного комплексу: музей історії українського одягу імені Олекси Воропая, літературні світлиці Івана Карпенка-Карого та Володимира Винниченка, музейні кімнати «Рідне місто», історії української діаспори, історії українського війська та запорозького козацтва, музей української казки імені Василя Сухомлинського, музей народних ремесел. Важливу роль у системі національно-патріотичного виховання відігравали зал козацької слави, козацька світлиця, кабінети української етнопедагогіки та краєзнавства, що сприяли відродженню традицій козацько-лицарської культури, вивченню народної педагогіки та формуванню в учнів розуміння історичної місії українського козацтва. Додатковим чинником емоційно-естетичного впливу на молодь стали світлиця юної поетеси Марії Губко та портретні галереї культурно-освітніх діячів України, які персоніфікували роль національної інтелігенції у збереженні та розвитку української культури (Гайда, Міхно, Полухович, 2025). Таким чином, музейний комплекс не лише сприяв пізнанню минулого, а й слугував потужним засобом національного виховання, допомагаючи учням осмислити свою приналежність до історії та культури українського народу, утвердити патріотичні цінності й розвинути активну громадянську позицію.

На підставі вищевикладеного можемо стверджувати, що музейна діяльність в Україні має глибокий освітній вимір, який активно розвивався завдяки ініціативам педагогів С. Русової, М. Биковця, П. Сапухіна, І. Филипчика та ін. Вони не лише сприяли інтеграції музеїв у навчальний процес, а й розробляли практичні підходи до їх використання в освіті та

вихованні. Їхні ідеї щодо залучення музеїв до навчання, організації екскурсій, впровадження краєзнавчих матеріалів та активної участі учнів у музейній роботі стали підґрунтям для розвитку музейної педагогіки в Україні.

Висновки. Енциклопедичний біографічний словник «Педагоги України (друга половина XIX – початок XXI ст.)» є важливим джерелом для вивчення історії музейної справи в Україні. Він містить унікальні біографічні дані про педагогів, які сприяли розвитку музеїв як інституцій, визначали їхню освітню роль і розробляли музейно-педагогічні практики. Дослідження інституціоналізації музейної справи в Україні продемонструвало її тісний зв'язок із розвитком освіти та педагогічної думки. Впродовж XX ст. музеї перетворилися зі сховищ артефактів на науково-освітні інституції, де поєднувались збереження культурної спадщини, популяризація знань і педагогічні ініціативи. Важливою рисою цього процесу стала систематизація музейної діяльності: від створення фондів і експозицій до розроблення методик інтеграції музеїв у навчальний процес. Ще наприкінці XIX – на початку XX століття педагогічні діячі заклали основи наукового підходу до збереження та каталогізації музейних колекцій, що стало важливим етапом професіоналізації музейної справи. Освітній вимір музейництва виявився найсуттєвішим у контексті шкільних музеїв. Започатковані як засоби наочності, вони переросли в осередки проєктної діяльності, де учні через збирання експонатів, аналіз документів і відвідування екскурсій розвивали критичне мислення, дослідницькі навички і почуття причетності до місцевої громади. Інтерактивні підходи, запропоновані ще на початку XX ст. (екскурсії з елементами гри, лабораторні заняття), заклали основи сучасної музейної педагогіки, орієнтованої на діалог із відвідувачем. Важливим чинником інституціоналізації стала роль музеїв як соціальних медіаторів: вони не лише зберігали минуле, а й формували майбутнє через освітні програми, спрямовані на розвиток громадянської свідомості та патріотизму.

Спираючись на власний досвід роботи в музейній сфері, можемо зазначити, що сьогодні музейна справа в Україні стоїть перед викликами

цифровізації, консолідації українського суспільства в умовах протистояння російській агресії та конкуренції з новітніми формами інформаційного контенту, що вимагає адаптації традиційних підходів до новітніх реалій. Однак її основа, закладена українськими педагогами минулого, залишається незмінною: музей – це простір, де знання переплітаються з емоціями, минуле оживає через досвід сучасності, а освіта стає інструментом соціальних змін.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у детальному аналізі ролі окремих освітян, представлених у енциклопедичному біографічному словнику «Педагоги України (друга половина XIX – початок XXI ст.)», у розвитку музейної справи та музейної педагогіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Березівська, Л. Д. (2023). Енциклопедичний біографічний словник як форма представлення колективного портрета педагогів України (друга половина XIX – початок XXI ст.). *Biography. Біографіка. Біографістика*, (2), 158–162. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737020/>
- Березівська Л. (2025). Енциклопедичний словник про педагогів України на зламі епох (друга половина XIX ст. – початок XXI ст.): історичний контекст. У О. Е. Жосан (уклад.), *Проблеми сучасного словникарства* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару 5 лют. 2025 р. (с. 11-15). КЗ «КОППО імені Василя Сухомлинського». <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745037/>
- Биковець, М. (1923). Експерсії та музеї в трудовій школі. *Радянська освіта*, (1), 28–38.
- Гайда, Л., Міхно, О., Полухович, Т. (2025). Козацько-лицарська педагогіка: до 80-річчя Василя Каюкова (1945–2001). Педагогічний музей України: офіц. сайт. <https://pmu.in.ua/news/kozatsko-lytsarska-pedahohika-virtualna-vystavka-do-80-richchia-vasyliya-kaiukova-1945-2001/>
- Довгий, С. О., Топузов, О. М., Бітаєв, В. А., та ін. (2020). *Музейна педагогіка в науковій освіті*: монографія (С. О. Довгий, наук. ред.). Національний центр «Мала академія наук України».
- Караманов, О. В. (2020). *Педагогічна діяльність музеїв у сучасному освітньому просторі України: Монографія*. Сполном.
- Лашко, М. В. (2015). *Педагогічна і просвітницька діяльність Марії Грінченко (1863–1928)* (Дисертація ... кандидата педагогічних наук). Київський університет імені Бориса Грінченка.
- Маньковська, Р. В. (2016). *Музеї України у суспільно-історичних викликах XX – початку XXI століть: Монографія*. Львів: Простір-М.
- Міхно, О. (2019). Музей у закладі професійної освіти: ретроспектива і перспектива. *Професійна освіта*, (3), 28–32. <https://cutt.ly/pwolesvB>
- Міхно, О. (2024). Персоналії енциклопедичного біографічного словника «Педагоги України (середина XIX – початок XXI ст.)»: цифри і факти. У *Інформаційне забезпечення сфери освіти та науки України в умовах воєнного стану*: матеріали звітної науково-

- практичної конференції ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 17 грудня 2024 р., Київ, НАПН України, Від-ня філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (с. 30–32). ТВОРИ. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743799/>
- Міхно, О. (2025). Енциклопедичний біографічний словник «Педагоги України (середина ХІХ – початок ХХІ ст.)» як джерело вивчення освітянського музейництва. У О. Е. Жосан (уклад.), *Проблеми сучасного словникарства* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару 5 лют. 2025 р. (с. 84-89). КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського». <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745021/>
- Омельченко, Ю. А. (1981). *Шкільні музеї*. Радянська школа.
- Павлова, О. М. (2016). Музейний педагог Афанасій Луньов (1919–2004): до 60-річчя Пархомівського художнього музею імені А. Луньова. *Науковий вісник Національного музею історії України*: збірник наукових праць, (т. 1, ч. 2), 42–44. <https://tinyurl.com/muwvxj5s>
- Русова, С. (1917). *Позашкільна освіта. Засоби її переведення*. Дзвін.
- Савчин, Г. М. (2012). *Педагогічні погляди та культурно-освітня діяльність Івана Филипчак* (Дисертація кандидата педагогічних наук). Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка). Дрогобич.
- Сапухін, П. (1929). Наш шкільний музей. *Радянська освіта*, (2), 74-81.
- Сухомлинський, В. О. (1977). Павлиська середня школа; Розмова з молодим директором. О. Г. Дзевєрін (Ред.). *Вибрані твори*: у 5 т. (т. 4). Радянська школа.
- Терський, С. В., & Савченко, О. О. (2020). *Історія музейної справи та охорони культурної спадщини в Україні*: навчальний посібник. Вид-во Національного університету «Львівська політехніка».
- Тихолоз, Н. (2021). *Петро Франко. Формула долі (Життєпис на тлі доби)*: монографія. Львів.
- Филипчак, І. (1935). Про музейництво та про наші музеї. *Життя і знання*, (5), 168–170.
- Філіпчук, Н. О. (2020). *Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв України (кінець ХІХ – початок ХХІ століття)*: монографія (Н. Г. Ничкало, наук. ред.). ТОВ «Юрка Любченка».
- Huebner, E. J. (2023). Museum education through social media. *Studies in Art Education*, 64(4), 445–466. <https://doi.org/10.1080/00393541.2023.2255083>
- Okvuran, A. & Karadeniz, C. (2021). Teacher's impact on museum education and design of new-generation school and museum collaboration in Turkey. *Museum Management and Curatorship*, 37(1), 17–43. <https://doi.org/10.1080/09647775.2021.1914138>
- Phillips, L. (2022). Teaching decolonizing and indigenizing curatorial and museum practices. *Museum Worlds*, 10(1), 112–131. <https://doi.org/10.3167/armw.2022.100109>
- Prottas, N. (2019). Where does the history of museum education begin? *Journal of Museum Education*, 44(4), 337–341. <https://doi.org/10.1080/10598650.2019.1677020>

REFERENCES

- Berezivska, L.D. (2023). Entsyklopedychnyi biohrafichnyi slovnyk yak forma predstavlenia kolektyvnoho portreta pedahohiv Ukrainy (druha polovyna 19 – pochatok 21 st.). *Biography. Biohrafika. Biohrafistyka*, (2), 158–162. [in Ukrainian]
- Berezivska L. (2025). Entsyklopedychnyi slovnyk pro pedahohiv Ukrainy na zlami epokh (druha polovyna ХІХ st. – pochatok ХХІ st.): istorychnyi kontekst. In О. Е. Zhosan (comp.), *Problemy suchasnoho slovnykarstva* : zb. materialiv Vseukr. nauk.-prakt. seminaru 5 liut. 2025 r. (p. 11-15). KZ «KOIPPO imeni Vasyilia Sukhomlynskooho». <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745037/> [in Ukrainian]
- Bykovets, M. (1923). Ekskursii ta muzei v trudovii shkoli. *Radianska osvita*, (1), 28–38. [in

Ukrainian]

- Haida, L., Mikhno, O., & Polyukhovych, T. (2025). Kozatsko-lytsarska pedahohika: do 80-richchya Vasylia Kaiukova (1945–2001). *Pedahohichnyi muzei Ukrainy: ofits. sait*. <https://pmu.in.ua/news/kozatsko-lytsarska-pedahohika-virtualna-vystavka-do-80-richchia-vasylia-kaiukova-1945-2001/> [in Ukrainian]
- Dovhyi, S.O., Topuzov, O.M., Bitaiiev, V.A., et al. (2020). *Muzeina pedahohika v naukovii osviti: monohrafiia* (S. O. Dovhyi, nauk. red.). Natsionalnyi tsentr «Mala akademiia nauk Ukrainy». [in Ukrainian]
- Karamanov, O. V. (2020). *Pedahohichna diialnist muzeiv u suchasnomu osvitnomu prostori Ukrainy: monohrafiia*. Lviv: Spolom. [in Ukrainian]
- Lashko, M. V. (2015). *Pedahohichna i prosvitnytska diialnist Marii Hrinchenko (1863–1928)*. (Dysertatsiia ... kandydata pedahohichnykh nauk). Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka. [in Ukrainian]
- Mankovska, R. V. (2016). *Muzei Ukrainy u suspilno-istorychnykh vyklykakh 20 – pochatku 21 stolittia: monohrafiia*. Prostir-M. [in Ukrainian]
- Mikhno, O. (2019). Muzei u zakladi profesiinoi osvity: retrospektyva i perspektyva. *Profesiina osvita*, (3), 28–32. <https://cutt.ly/pwolesvB> [in Ukrainian]
- Mikhno, O. (2024). Personalii entsyklopedychnoho biohrafichnogo slovnyka "Pedahohy Ukrainy (seredyna 19 – pochatok 21 st.)": tsyfry i fakty. In *Informatsiine zabezpechennia sfery osvity ta nauky Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: materialy zvitnoi naukovo-praktychnoi konferentsii DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho, 17 hrudnia 2024 r., Kyiv, NAPN Ukrainy, Vid-nia filosofii osvity, zahalnoi ta doshkilnoi pedahohiky, DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho* (p. 30–32). TVORY. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743799/> [in Ukrainian]
- Mikhno, O. (2025). Entsyklopedychnyi biohrafichnyi slovnyk «Pedahohy Ukrainy (seredyna 19 – pochatok 21 st.)» yak dzherelo vyvchennia osvitianskoho muzeinytstva. In O. E. Zhosan (comp.), *Problemy suchasnoho slovnykarstva: zb. materialiv Vseukr. nauk.-prakt. seminaru 5 liut. 2025 r. (s. 84-89)*. KZ «KOIPPO imeni Vasylia Sukhomlynskoho». <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745021/> [in Ukrainian]
- Omelchenko, Yu. A. (1981). *Shkilni muzei*. Radianska shkola. [in Ukrainian]
- Pavlova, O. M. (2016). Muzeinyi pedagog Afanasii Luniov (1919–2004): do 60-richchia Parkhomivskoho khudozhnogo muzeiu imeni A. Luniova. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats*, (Vol. 1, Is. 2), 42–44. <https://tinyurl.com/muwvxj5s> [in Ukrainian]
- Rusova, S. (1917). *Pozashkilna osvita. Zasoby yii perevedennia*. Dzvyn. [in Ukrainian]
- Savchyn, H. M. (2012). *Pedahohichni pohliady ta kulturno-osvitnia diialnist Ivana Fylypchaka* (Dysertatsiia kandydata pedahohichnykh nauk). Drohobyskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka). Drohobych. [in Ukrainian]
- Sapukhin, P. (1929). Nash shkilnyi muzei. *Radyanska osvita*, (2), 74–81. [in Ukrainian]
- Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Pavlyska serednia shkola; Rozмова z molodym dyrektorom. O. H. Dzeverin (Red.). *Vybrani tvory: u 5 t. (t. 4)*. Radianska shkola. [in Ukrainian]
- Terskyi, S. V., & Savchenko, O. O. (2020). *Istoriia muzeinoi spravy ta okhorony kulturnoi spadshchyny v Ukraini: Navchalnyi posibnyk*. Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». [in Ukrainian]
- Tykholtz, N. (2021). *Petro Franko. Formula doli (Zhyttiepis na tli doby): monohrafiya*. Lviv. [in Ukrainian]
- Fylypchak, I. (1935). Pro muzeinyctvo ta pro nashi muzei. *Zhyttia i znannia*, (5), 168–170. [in Ukrainian]
- Filipchuk, N. O. (2020). *Pedahohichno-prosvitnytska diialnist muzeiv Ukrainy (kinets XIX – pochatok XXI stolittia): monohrafiia* (N. H. Nychkalo, nauk. red.). TOV «Yurka Liubchenka». [in Ukrainian]

- Huebner, E. J. (2023). Museum education through social media. *Studies in Art Education*, 64(4), 445–466. <https://doi.org/10.1080/00393541.2023.2255083>
- Okvuran, A. & Karadeniz, C. (2021). Teacher's impact on museum education and design of new-generation school and museum collaboration in Turkey. *Museum Management and Curatorship*, 37(1), 17–43. <https://doi.org/10.1080/09647775.2021.1914138>
- Phillips, L. (2022). Teaching decolonizing and indigenizing curatorial and museum practices. *Museum Worlds*, 10(1), 112–131. <https://doi.org/10.3167/armw.2022.100109>
- Prottas, N. (2019). Where does the history of museum education begin? *Journal of Museum Education*, 44(4), 337–341. <https://doi.org/10.1080/10598650.2019.1677020>

Oleksandr Mikhno

Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher,
Head Researcher of the Department of Pedagogical Source Studies and
Biographistics
of the V. Sukhomlynskyi State Scientific
and Educational Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-5271-9530
e-mail: amihno@ukr.net

THE MUSEOLOGY IN UKRAINE: INSTITUTIONALIZATION, PERSONALITIES, EDUCATIONAL DIMENSION

(Based on the materials of the Encyclopaedic Biographical Dictionary "Pedagogues of Ukraine (the second half of the 19th – early 21st century)")

Abstract. The article examines the contribution of educators to the formation and development of the museology in Ukraine, focusing on the institutional transformations of museums, their educational function, and the role of pedagogical figures in shaping the museum space. Drawing on materials from the Encyclopaedic Biographical Dictionary “*Pedagogues of Ukraine (the second half of the 19th – early 21st century)*” and other sources, the article reconstructs the activities of over 20 educators who played a key role in initiating the creation of museum institutions, developing museum-pedagogical practices, and integrating museums into the educational process. It also emphasizes the connection between pedagogical initiatives, the institutionalization of museums, and their evolution from repositories of artifacts to centers of educational communication. Special attention is given to educators who made significant contributions to the development of the museum sector, such as Pavlo Tutkovskyi, Oleksandr Yanata, Mykola Sumtsov, and others, who laid the methodological foundations for museum activities and the interaction between museums and educational institutions. The role of Borys and Mariia Hrinchenko in the systematization of museum collections and cataloging, which became an important stage in the professionalization of museum work, has been examined. The phenomenon of school museums, which appeared in Ukraine in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries and became effective means of active learning, development of research skills, and, with the restoration of

Ukraine's independence in 1991, the formation of students' national identity, is considered separately. The role of school museums in the educational process is analyzed, particularly through the work of Mykhailo Bykovets, Pavlo Sapukhin, Vasyl Kaiukov, and others, who developed methodologies for local history work, the integration of museum exhibits into educational curricula, and the interaction of museums with local communities. It is demonstrated that the ideas of Sofiia Rusova, Ivan Fylypchak, Panas Lunov, and others laid the foundation for modern museum pedagogy. The research methodology, based on the biographical approach, made it possible to systematize information about Ukrainian educators-museum professionals, analyze their museum-pedagogical ideas, and assess their contribution to the development of museology. The scientific novelty of the research lies in the comprehensive analysis of the connection between the progress of education and museum work, which allowed for the first time to evaluate the role of pedagogical figures in the creation of Ukraine's museum infrastructure. The practical value of the research lies in its application for improving museum-educational programs, developing methodological recommendations regarding the activities of museums in educational institutions, as well as forming national strategies for integrating museums into the educational process. The conclusions emphasize that the museology in Ukraine, based on the experience of past educators, is not only a means of preserving historical memory but also a powerful educational resource that contributes to addressing current challenges: the consolidation of Ukrainian society in the face of Russian aggression, digitalization, and competition with new forms of information content.

Keywords: museology, institutionalization, museum pedagogy, school museum, pedagogical figures, history of education, biographical dictionary.